

הרב שמעון לוי

אהבת תורה – הלכה למעשה

- א -

לפני כשלוש שנים פרסמנו מאמר ראשון תחת הכותרת "כיצד נביא את תלמידינו לאהבת התורה" בגליון "שמעתין" 135, ובכך פתחנו דיון ועיון בסוגיית "אהבת תורה" בקרב ציבור המורים לתושבע"פ, ראשי ישיבות תיכוניות והסדר. לדיון זה הצטרפו גם גופים וציבורים אחרים שלא עוסקים בחינוך, אבל הנושא נגע לליבם וגילו מידה רבה של אכפתיות. ובכך בעצם פתחנו את הנושא לדיון ציבורי שהדיון עדיין מהדהדים מעל דפי העיתונות הדתית במדינה.

בגליונות "שמעתין" שנתפרסמו לאחר מכן הובאו מאמרים רבים בנושא זה מראשי מערכת החינוך, רבנים, הוגי דעות, מורים ואנשי שדה המתמודדים יום ויום ושעה שעה עם נושא חשוב זה. מאמרים אלה דנו בהיבטים השונים של סוגיית אהבת תורה, החל מהגורמים שעלולים להרחיק את התלמיד מלימוד תורה ומאהבת תורה, דרך העלאת רעיונות והצעות כיצד נביא את תלמידינו לאהבת תורה. כ"כ הוצאנו גליון "שמעתין" מיוחד (מס' 140) שכלל חיי מאמרים בנושא.

יש לציין שכלל המאמרים התייחסו לכל הסוגיות האפשריות שיש להן זיקה לנושא: תכניות לימודים, דרכי הוראה, רמת המורים והר"מים, הכשרת מורים, הרקע החברתי והדתי של תלמידים, יחסי מורה-תלמיד, השפעת החברה והתקשורת, מעמדם של מקצועות הקודש לעומת מקצועות אחרים, היחס של האקדמיה למקצועות הלימוד השונים ובכללם למקצועות הקודש. מקצועות ערכיים לעומת מקצועות הישגיים. במאמרינו השונים התייחסנו גם להיבטים מקצועיים כמו, הצבת אתגרים אינטלקטואליים בלימוד הגמרא בפני תלמידים, הפיכת הסוגיה לאקטואלית ורלבנטית בחיי התלמיד, פיתוח חשיבה וכישורים רוחניים, הקניית מיומנויות ועוד.

- ב -

במסגרת הפעילויות השונות, יזמנו ותמכנו בפרוייקטים שקיבלו על עצמם להתמודד בדרכים חדשות וחדשניות עם הוראת הגמרא בישיבות ובבתי"ס. בין השאר, פרויקט "התלמוד החזותי" פרי יוזמתו של הרב שבתאי סבתו, שכללה שיטה חדשה להוראת

התלמוד הכוללת תרשימי זרימה ממוחשבים לסוגיות תלמודיות, ואשר באה להתמודד עם מורכבות הסוגיה התלמודית. פרוייקט "גמרא ברורה", בראשותו של מר מתי מונהייט יוזם הפרוייקט. שיטה זו הנמצאת כולה על גבי תקליטור אחד המשמש ככלי עזר מבוסס ללימוד והוראת גמרא, באה להתמודד עם כל סוגי הקשיים העומדים בפני הלומד הצעיר, ומדריכה אותו בדרך יחודית כיצד להתמודד עם קטע גמרא בכוחות עצמו.

יש לציין כי בתקליטור זה נמצא מאגר תורני הכולל את כל התלמוד הבבלי, כדי שניתן יהיה להתמודד עם כל סוגיה תלמודית בשי"ס. התוכנה מאפשרת לתלמיד לחלק את הסוגיה על שלביה השונים על ידי הפרדת הקטעים, קביעת תפקידו של כל קטע באמצעות מאגר מידע הכולל מילות מפתח של הטרמינולוגיה התלמודית, סיווגם של הקטעים באמצעות צורות וצבעים, יצירת קשרי התייחסות בין הקטעים השונים, הצגת הטקסט באופן מדורג, והצגת הסוגיה התלמודית בכללותה בצורה מאורגנת וצבעונית על פי הבנת הלומד. תוך כדי לימוד הסוגיה, נוצר באופן אוטומטי תרשים זרימה שנועד לאפשר ראייה כוללת של הסוגיה, המסייע לחזרה מהירה ואיכותית של החומר הנלמד.

פרוייקט "גמרא ברורה" כולל גם מאגרי מידע נוספים כגון: מאגר חכמי התלמוד המאפשר צביעה של שמות החכמים בסוגיה וקבלת ביוגרפיה קצרה אודות כל אחד מהם. מאגר מילון ארמי-עברי, המקל על הלומד להתמודד עם קשיי השפה הארמית ועוד. הלומד נדרש לחשוב וליטול חלק פעיל בעריכת הסוגיה ובהבנתה ובוה יחודו. הסיוע הניתן ללומד כולל מתודולוגיה ברורה וכלי עזר רבים ומגוונים. כ"כ, מוצגות בפני הלומד סוגיות מעובדות לדוגמה.

פרוייקט נוסף המוכנה "גמרא ערוכה" אשר פותח על ידי הרב יוסף שמשי באמצעות מכללת ליפשיץ, נותן אף הוא בדרך יחודית הזדמנות לתלמיד להתמודד עם מבנים תלמודיים שונים המוצגים באמצעות גרפים. כ"כ פותחו יוזמות במחוזות בסיועם של מדריכי תושבע"פ במחוזות, כמו פרוייקט "מוכנות לתלמוד" במחוז חיפה, עזרי הוראה רבים במחוז מרכז, ואמצעי עזר רבים ומגוונים במחוז תל-אביב באמצעות מרפ"ד "מחשבת ישראל" בבני ברק אשר פיתח לאחרונה את היכולת הטכנולוגית בנושאי יהדות באמצעות המחשב בצורה מרשימה.

גם אתרי אינטרנט נפתחו לשימושם של מורים ותלמידים. יש לציין במיוחד את אתר האינטרנט של "מכללת ליפשיץ", המאפשר לכל ר"מ ומורה לגמרא להשתתף בדיונים המתנהלים באתר אודות הוראת מקצועות הקודש בכלל והוראת גמרא בפרט.

אתר זה פרי יוזמתו של ד"ר יעקב הדני מנהל מכללת ליפשיץ, מאפשר דיונים בין המורים לגמרא הן במישור העקרוני-רעיוני, והן במישור הדיקטטי, כ"כ האתר מזמין את ציבור המורים לגמרא להציג באתר את רעיונותיהם ושיטות הוראה בהם עושים שימוש במוסדותיהם, לשימושם של מורים לגמרא ולמקצועות הקודש.

- ג -

ברצוני לציין במיוחד את מאמריו של הרב ד"ר אהרן ליכטנשטיין שליט"א ראש ישיבת ההסדר "אלון שבות", אשר עוררו כמובן תגובות בעד ונגד, ותרמו להמשך השיח הציבורי בנושא "הוראת הגמרא" במוסדות החמ"ד. דומני שאחת המטרות העיקריות והמרכזיות שהיצבנו לעצמנו בתחילת הדרך הושגה במלואה, והיא, הצבת נושא "אהבת תורה" והצעת שיטות ודרכים כיצד להתמודד עם נושא חשוב זה, בראש מעיינה של מערכת החינוך הדתית. נושא זה חדר לתודעה של כל העוסקים בחינוך בחמ"ד והפך לשיחת היום בכל המפגשים ובכל הפרומים. את השתלמויות הקיץ וההשתלמויות למורי תושבע"פ הנערכים על ידינו במהלך השנה פתחנו בנושא "אהבת תורה". מפקחים דיברו עם מנהלים על הנעשה בתחום זה במוסדותיהם, מנהלים שוחחו עם המורים בבית-ספרם על דרכים ושיטות חדשות שיש בהן כדי לאהב את לימוד התורה על תלמידיהם. מורים לגמרא ניסו להתמודד עם השגת מטרה זו, כל אחד בדרך שלו, ואף תלמידים שאלו שאלות את מוריהם ודרשו מהם תשובות לשאלה מדוע הם נדרשים ללמוד גמרא בהיקף מוגבר, או מה תועלת תהיה להם מידיעת כך וכך דפים בגמרא ועוד.

במשך שלוש שנים אלה נערכו ניסויים מעשיים בישיבות התיכוניות ובבתי-הספר התיכוניים על פי הרעיונות, היוזמות וההצעות שנכתבו עליהם במאמרים השונים, ואשר רוכזו כאמור בגליון "שמעתין" מיוחד (מס' 140), אשר היה לו ביקוש רב מעל למשוער. ידוע לנו, כי אכן מטרה זו של "אהבת תורה" הושגה במידה זו או אחרת במוסדות שונים כתוצאה מחשיבה חדשה ומניסויים מעשיים שנעשו במוסדות החינוך. וכאן המקום לציין את שנתון "פירות אילן" שכלל מאמרים ועבודות תלמידים בהלכה, ע"פ יוזמה אותה הצעתי בכנס ראשי ישיבות לפני שנים רבות.

ראש ישיבת "בר אילן" בתל-אביב, הרב הגאון ר' אהרן גרז שליט"א, אימץ רעיון זה ותמך בו, ואכן במשך עשר שנים רצופות, משנת התשנ"א ועד שנת התש"ס, הוצאנו לאור עשרה שנתוני "פירות אילן" ובהם מאמרים ועבודות תלמידים בהלכה בנושאים שונים ומגוונים בהתאם לתחומי ההתעניינות של התלמידים בהדרכתנו ובהכוונתנו. שנתונים אלה בעריכתנו של הרב דב שחור, שנערכו ושעוצבו בטוב טעם ודעת, זכו

לשירות ותשבחות מפייהם ומפי כתבם של הרבנים הראשיים לישראל, ראשי מערכת החינוך במדינה, ראשי ישיבות ור"מים, אישי ציבור ואנשי חינוך מכל גווני הקשת. מן הראוי לציין כי עשרה שנתונים אלה כוללים למעלה מ- 300 מאמרים מתחומים שונים, שתלמידיהם מצאו בהם עניין לכתוב עליהם ולדון בהם. (בשנתון העשור מובא מפתח מפורט לכל המאמרים לפי תחומים ונושאים בעריכתו של הרב ד' שחור).

די לציין חלק קטן לדוגמה מהנושאים בהם עסקו תלמידים ועליהם כתבו את מאמריהם, כדי לעמוד על יוזמה חשובה זו, שיש בה כדי לקדם את המטרה של החדרת אהבת תורה בקרב תלמידים: המתת חסד בהלכה, דמוקרטיה ביהדות, גיוס תלמידי חכמים במלחמת מצוה, שביתת פועלים בראי ההלכה, אחריות הרופא על טעותו, הצלת נפשות בהלכה, החשמל לאור ההלכה, איסור "החמרה" בהלכה, כיסוי הראש במקורות חז"ל, הלוח העברי, מלחמת "שלום הגליל" לאור ההלכה, דינא דמלכותא דינא, פעילות בתנועת נוער מעורבת לאור ההלכה, גבולות הארץ, קדושת ארץ ישראל ומצוות התלויות בארץ, רפואה ומוסר יהודי, ממצאי המדעים והשתקפותם בראי פרשנות חז"ל למקרא ולתלמוד, "ועשית הישר והטוב" משמעותו ההלכתית וההשקפתית, איסורי לשון הרע במקורות היהדות, גיוס לצבא ולחימה במסגרתו ועוד. כ"כ, נכתבו ע"י תלמידים מאמרים רבים בתחומי הלכה שונים כמו הלכות שבת ויו"ט, ברכות ותפילות, קדושת ביהכ"נ וקדושת הר הבית, בירורי מצוות וליבון סוגיות תלמודיות, כ"כ נכתבו מאמרים רבים במישור הלאומי-חברתי ובנתיב המדיני, מידות והנהגות, שנת השבע - שנת השמיטה ומאמרים בנושא השואה בעקבות המסעות לפולין של תלמידי הישיבה.

וכאן המקום לברך את ראש הישיבה הרב הגאון ר' אהרן גרז שליט"א לרגל פרישתו לגימלאות לאחר כארבעים שנות הוראה ומתוכם עשרים ושש שנה בהם עמד בראשות ישיבת "בר אילן", אשר הוציאה מקרבה מאות בוגרים המכהנים בתפקידי מפתח במדינה בכל תחומי החיים: ראשי ישיבות, דיינים, רבנים, משפטנים ועורכי דין, רופאים ובעלי מקצועות חופשיים, אשר מקדשים שם שמם ברבים. נברך אותו בבריות גופא ונהורא מעליא, עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו. דומני כי נסיון כזה להוציא לאור בטאון תורני הכולל מאמרים תורניים של תלמידים בתחומי התעניינותם, יוצר זיקה של חיבה ואהבה ללימודים תורניים אצל תלמידים והזדהות עמוקה עם המקורות אותם למדו להכיר לעומק באמצעות כתיבת עבודה.

- ד -

אני פונה בזה בקריאה של חיבה לכל ראשי הישיבות התיכוניות והאולפנות, מנהלי בתי-הספר, ר"מים ומורים לגמרא ולתושבע"פ להעלות על הכתב פעילויות שנעשו במוסדותיהם ואשר תרמו לקידומה של מטרה נעלה זו להאהיב את לימוד התורה על תלמידינו. הניסויים וההתנסויות, ההצלחות והאכזבות מפעילויות אלה ואחרות, תרומה רבה בהן. הללו אינם עוסקים ברעיונות מופשטים והגיגי לב, אלא בפעילויות ובהתנסויות מעשיות, המנסים להוציא מן הכוח אל הפועל רעיונות ויוזמות שהם טובים בתיאוריה, אך בפועל קשיים רבים בהם. ההתמודדות בפועל עם סוגי קשיים שונים והפקת לקחים מהביצועים המעשיים בשדה, יתרמו תרומה חשובה לכלל המערכת.

אנו מקבלים על עצמנו בע"ה ובל"י להוציא לאור גליון מיוחד של "שמעתין" שירכז את כל ההצעות המעשיות וההתנסויות בשדה לטובת כלל המערכת, בחינת: מהלכה - למעשה; מניסוי - להתנסות; ממקבץ רעיונות - למימושן בפועל; משלל הצעות - לביצוען הנאות!

ראוי לציין שכל התנסות או חידוש אפילו קל שבקלים שתרום וקידם מטרה נעלה זו אפילו באחוזים קטנים, רצוי שיתפרסם ויבוא לידיעתם של עמיתים אשר ירצו לעשות בו שימוש תוך כדי שיכלול ופיתוח הרעיון. אמנם לא כל הניסויים מצליחים, אבל עצם הרצון לנסות ולהתנסות אף שהצלחה לא מובטחת מראש, ואין יודעים אם במעשה זה או בפעולה זו מכוונים אל האמת או לא, אין להימנע מלנסות ואסור להרפות.

אפילו בחידושי תורה שאדם כותב, לא תמיד הוא זוכה לכוון אל האמת, ובכל זאת אין להימנע מלהעלות על הכתב חידושים וביאורים. ואף בענייני הלכה המחייבים למעשה לא תמיד זוכים לכוון אל האמת, ובכל זאת לא נמנעים מפסיקת הלכה. וכמו שכתב ה"פרי מגדים", בהקדמה שלו לשי"ע או"ח וז"ל: "גם מה שפירשתי דברי הגאונים הטי"ז והמ"א ב"אורח חיים" ובי"ורה דעה" הטי"ז והש"ך ז"ל, פן כוונתי לפעמים האמת, ואם בכל החיבורים שעשיתי כוונתי שלוש פעמים האמת, די לי וטוב מאוד". ואם בענייני הלכה כותב כך ה"פרי מגדים" שאם כיוון אל האמת בכל חיבוריו הרבים שלוש פעמים בלבד הרי די לו בכך, קל וחומר בהתנסויות חינוכיות, שאם זוכים לכוון אל האמת בפעם אחת מתוך כלל הניסויים, די בכך.

לעני"ד, לזכות לכוון אל האמת אפילו פעם אחת גם זו הצלחה. ונראה לי להוכיח זאת מסוגיית הגמ' במס' מנחות דף פח, ע"ב. הגמ' דנה שם בשאלה אם אחד מנרות

המנורה במקדש כבה באמצע הלילה ולפני עלות השחר, כיצד לנהוג לגביו. וכך מובא שם בגמ': "אמר ר' יוחנן אמר רבי, נר שכבתה, נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה? מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה". כלומר, אסור להדליק את הפתילה והשמן שנשארו בנר, אלא דינם כדשן, ויש להוציאם מהנר ולתת במקומם פתילה חדשה ושמן חדש ולהדליק את הנר מחדש.

ועל כך נשאלה שאלה בגמ', מה היא כמות השמן שעליו לתת בנר שכבה, האם יתן רק אותה כמות חסרה שהוציא מן הנר לאחר שכבה, או שעליו לתת כמות שלמה דהיינו חצי לוג שנותנים בתחילה לכל נר ונר. וכך מובא שם בגמ' בהמשך: "יתיב רבי זריקא וקא מיבעיא ליה, כשהוא נותן בה שמן, כמדה ראשונה או כמו שחסרה?" ר' ירמיה פשט את הבעיה של ר' זריקא שכמות השמן שצריכה להינתן בנר שכבה היא כמידה הראשונה, והוא מוכיח זאת מהמשנה בה כתוב שהיו שבע מידות של לח במקדש, ואם כמות השמן שצריכה הייתה להינתן היא כמידה שחסרה, נמצא שיש יותר משבע מידות של לח. ואלו דברי הגמ': "אמר ר' ירמיה פשיטא דכמידה ראשונה, דאי כמה שחסרה מנא ידעינן מאי חיסר, וכי תימא דמשער ליה, איכ שבע מידות, נפיש להו מידות טובא". ועל תשובתו זו של ר' ירמיה נתן לו ר' זריקא מחמאה על בסיס פסוק בתהלים (מ"ה, ה). ובלשון הגמרא: "קדי עליה והדרך צלח רכב על דבר אמת ועגוה צדק". וביאר שם רש"י בד"ה והדרך צלח רכב על דבר אמת וז"ל: "כלומר, הכללם הוא שהשבתני לצד אמת כזה".

הרי לנו שאף דבר אמת אחד נחשב להצלחה. וק"י בענייני חינוך, אם ניסוי אחד במחזור אחד או אף בכיתה אחת בלבד יצלח, הרי זה הישג אדיר לכל תלמידי מחזור זה או כיתה זו, שזכו להגיע לאהבת תורה, ומן הסתם ההשפעה של אהבה זו תבוא לידי ביטוי גם אצל בניהם ובני בניהם, ואין לך הצלחה גדולה מזו.

- ה -

וכאן רצוני לציין ניסוי מעשי שקיימתי בשנים בהם לימדתי גמרא ובעיית אהבת תורה עמדה לנגד עיני בפועל, יום יום, שעה שעה. השתדלנו לערוך סעודות סיום. בתחילה זה היה סיום מסכת, בשנה בה למדנו מסי מכות שהיא מסי קטנה, וכאשר ראיתי עד כמה סעודת סיום זו תרמה לגיבוש הכיתה, להתלהבות, לדביקות במטרה ולאהבת תורה, החלטנו לערוך סעודות סיום גם לפרקים בודדים בכל מסכת אחרת אותה למדנו. ברצוני לציין כי שמחת התורה שנלוות לסעודת סיום זו, השאירה רושם עז על כל תלמידי הכיתה. כמעט כל תלמידי הכיתה נטלו חלק בפועל ביצירתה של שמחה זו. יש מהם שהתנדבו לערוך את סעודת הסיום בביתם, יש שהתנדבו ליטול

חלק בקניות ובהכנות לסעודת מצוה, יש שאמרו דברי תורה במהלך הסעודה, ויש שהכינו את קטע הגמ' המסיים את המסכת או הפרק וכדו'. ההתעלות משמחה זו הביאה תמיד לתוצאות מעשיות ולביטויים של אהבת תורה.

אמנם סעודת מצוה נחשבת רק בסיום מסכת ולא בסיום פרק, וכפי שכתב הרמ"א בש"ע יו"ד סימן רמ"ב סעיף כ"ו וז"ל: "כשמסיים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה". וכן פסק הרמ"א בש"ע או"ח סימן תקנ"א סעיף י', בעניין שבוע שחל בו תשעה באב שאסור באכילת בשר ובשתיית יין, אבל בסעודת סיום מסכת מותר לאכול בשר ולשתות יין משום דהוי סעודת מצוה. וז"ל הרמ"א: "ובסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת... אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה". הרי לנו שרק סעודת סיום מסכת נחשבת לסעודת מצוה. גם בעניין סעודת מצוה הפוטרת מתענית בכורות, כתב בעל ה"שואל ומשיב" בספרו "יוסף דעת" חלק יו"ד סימן שצ"ו דף ע"ו, שהיה נוהג לסיים מסכת בערב פסח כיוון שהיה בכור וקשה עליו התענית, נהג לפטור עצמו מתענית בכורות, שעצם התענית מצד מנהג ע"י סעודת מצוה של סיום מסכת.

וכך גם פסק ה"משנה ברורה" בסימן ת"ע ס"ק י' וז"ל: "וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת, מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו". וכך גם בעניין איסור קביעת סעודה בערב שבת, סעודה שלא רגילים בה בימות החול, משום כבוד השבת, כתב הרמ"א בש"ע או"ח סימן רמ"ט סעיף ב': "וסעודה שזמנה ערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר". וכתב על כך ה"ביאור הלכה": "וה"ה בסיום מסכתא". הרי לנו שבכל מקום שסעודת סיום נחשבת לסעודת מצוה, היינו סעודת מסכת בלבד ולא סעודת סיום שעושים לסיומו של פרק אחד בלבד. וכל זה על בסיס דברי הגמ' במס' שבת דף ק"ח, ע"ב שם כתוב: "ואמר אביי תיתי לי דכי חזיא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן".

אך לעני"ד נראה שגם סיום פרק גמרא עם תלמידים שמחה גדולה היא, וסעודה הנעשית לכבוד זה חשיבא כסעודת מצוה. אמנם לא תיחשב כסעודת מצוה כדי להתיר אכילת בשר ושתית יין בשבוע שחל בו תשעה באב, או כדי לפטור מתענית בכורות בערב פסח, או כדי להתיר אכילת סעודה גדולה בערב שבת ובערב יו"ט, אבל כדי לשמח לבם של תלמידים שעמלו ויגעו בלימוד הפרק, שמחה זו ראויה גם לסעודה. וראיתי בשו"ת "האלף לך שלמה" סימן שפ"ו לר' שלמה קלוגר, שעושה הבחנה בין מסכת גדולה למסכת קטנה כדי לפטור עצמו מתענית בכורות. שאם לומד מסכת כדי

לסיימה בערב פסח כדי לפטור עצמו מתענית, הוא צריך ללמוד דווקא מסכת גדולה, דמסתמא במס' גדולה יש שמחת סיום. אבל אם לומד לפי תומו וסיים בערב פסח, אף אם למד ספר נביא שפרקיו מועטים, יכול לסמוך על סעודה זו כסעודת מצוה ולפטור עצמו מתענית בכורות. הרי שגם ספר נביא שפרקיו מועטים נחשבת סעודה זו לסעודת מצוה, אמנם לא לעניין לפטור עצמו מן התענית, אבל חשיבות יש לזה. גם בספר "פני יהושע" על מס' ברכות יז, ע"א כתב שהיו נוהגים לעשות סעודת סיום כשסיימו ספר איוב. וגם בשו"ת "בנין שלמה" חלק או"ח סימן נ"ט כתב שגם בסיום מסכת משניות בלבד הוי סעודת סיום של מצוה, והביא ראיה ממס' בבא בתרא דף קמה, ע"ב שם מובא: "אמר ר' זירא אמר רב מאי דכתיב 'כל ימי עני רעים' זה בעלי גמרא. זוטוב לב משתה תמיד זה בעלי משנה". וביאר שם כיוון שבעלי גמרא שוהין זמן רב עד שמסיימים כדי לעשות משתה, אבל לסיים משנה אפשר בכל יום, ונמצא שתמיד שמח במשתה, ועל זה אמרו: "זוטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה".

יוצא מדבריו שגם בסיום מסכת משניות חשיבא סעודה זו לפטור מן התענית. אמנם בשו"ת "פרי השדה" חלק ב' סימן צ"ב כתב שנשאל בענין סעודת סיום מסכת משניות אי הוי סעודת מצוה לפטור מתענית בכורות, והביא ראיה מ"ספר חסידים" שכתוב שם: "דלדידן שאין עמלים כל כך בלימוד משניות גרידא לא נקרא מסכת אלא עם גמרא". נמצא שרק מסכת גמרא נחשבת לסעודת מצוה לפטור מן התענית, אבל לפחות רואים כאן שהעמילות היא הקובעת, אמנם צריך עמילות של מסכת שלמה ולא די בפרק אחד בלבד, אבל כיוון שאין אנו באים לפטור מתענית בגלל סעודה זו, אלא כדי לעודד את הלומדים, גם פרק אחד נחשב כדבר שלם שבשבילו כדאי לעשות סעודה.

ונראה לי להוכיח שיש עניין לעשות שמחה של מצוה כשמשלימים עשיית מצוה. דאיתא במס' בבא בתרא דף קכא, ע"א: "תנן התם אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו". ועל זה שאלה שם הגמ': "בשלמא יום הכפורים יום סליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות אחרונות, אלא חמשה עשר באב מאי היא?" ועל כך הובאו כמה תשובות בגמ', אחת מהן: "רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה", וכתב הרשב"ם בפירושו: "...ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת".

למדנו, אפוא, שיום שבו פסקו לכרות עצים למערכה ונשלמה מצות עצי המערכה נחשב ליום טוב ואף ליותר מזה לא היו ימים טובים לישראל כיום זה. אי"כ בהשלמת מסכת בלימוד, יש בזה שמחה גדולה שהשלימו דבר שלם. אמנם במצות תלמוד תורה

לא שייד השלמת מצוה שהרי יש מצוה ללמוד כל הזמן, אבל ע"פ הגמ' בשבת ראינו שלימוד מסכת אחת נחשב כעניין שלם בפני עצמו.

לפי זה נראה לי ליישב כפילות לכאורה שיש בשתי הלכות. לעיל הבאנו את דברי הרמ"א בהלכות תלמוד תורה ביו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"ו שכתב: "כשמסיים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה". ובהלכות שמחת תורה באו"ח סימן תרס"ט סעיף א' כתב: "וקורין יו"ט האחרון שמחת תורה לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה". ולכאורה מאי שנא שמחה זו משמחה של סיום מסכת, שגם בזה פסק הרמ"א שעושים סעודת מצוה ומצוה לשמוח? ולדברינו נוחא, דיש לומר שיש שני מיני שמחה. ישנה שמחה "לגמרה של תורה" שזכינו לסיים את כל התורה כולה. אמנם אנו מסיימים "תורה שבכתב" בלבד, אבל כיוון שתורה שבכתב כוללת את כל התורה שבעל פה, שהרי תושבע"פ היא פירושה של התורה שבכתב, נמצא שגמר תורה שבכתב נחשב גם כגמר תושבע"פ, וזו משמעות השמחה "לגמרה של תורה" של כל התורה כולה. אבל בהלכות ת"ת השמחה היא בסיומה ובהשלמתה של מצוה. וכיוון שמסכת אחת נחשבת לדבר שלם הרי שהשמחה היא על שלימות המצוה.

ונראה לי להוכיח שאכן שתי שמחות שונות הן, שהרי מפרשי השו"ע ציינו מקורות שונים לשתי הלכות אלה: בהלכות ת"ת בעניין סעודת סיום מסכת, ציין הגר"א בבאורו לשי"ע את הגמ' במס' שבת דלעיל: "אמר אבי"י... דכי חזינא עורבא מרבנן דשלם מסכתיה", וכן ציין את המקור לדעיל ממס' ב"ב עניין השלמת מצות עצי המערכה. ואילו בדיני שמחת תורה, המקור לסעודת מצוה זו הובא בבית יוסף על הטור ממדרש שיר השירים. וז"ל הב"י על הטור בסימן תרס"ט: "ועושין משתה ושמחה ויו"ט לסיומה של תורה... ומצאתי עיקרו של מנהג במדרש בתחילת שיר השירים ויבוא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה' וכי' ויעש משתה לכל עבדיו, אמר ר' יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה".

ומובא שם במדרש שיר השירים ששלמה המלך זכה לכל החכמה והמדע, ואכן השמחה היא "לגמרה של תורה" שזכה לכל. וגם בשמחת תורה השמחה כאמור היא שזכינו לגמרה של תורה. לא כן עניין סיום מסכתא שזה השלמת מצוה בלבד, ולכן אם מבחינה חינוכית בהשלמת פרק יש שמחה, זו גם הזדמנות לציין זאת בסעודת מצוה כדי לחבב ולאהב על התלמידים את לימוד התורה.

ופאן מצוה לפרסם נוהג קבוע שנוהג בו ראש ישיבת "נתיבות יוסף" הרב הגאון ר' שבתי סבתו שליט"א. בתחילת כל שנת לימודים מקיים טקס פתיחת שנת לימודים

שבמרכזה סיום כל השי"ס ע"י תלמידי הישיבה, כאשר כל תלמיד קיבל על עצמו לסיים מסכת אחת מתוך השי"ס בתקופת החופש הגדול, טקס פתיחת שנה"ל מהווה גם טקס סיום השי"ס, כאשר כל אחד מן התלמידים קם על רגליו הוא וכל חבריו שלמדו וסיימו אותה מסכת, ואומר את קטע הסיום, ובגמר כל הסיומים נערכת סעודת מצוה.

זכיתי להשתתף באחד מטקסי פתיחת שנה"ל וטקס סיום השי"ס בישיבת "נתיבות יוסף" בהשתתפותם של אישים ואורחים נכבדים, והיה לי עונג רב שזכינו למוסד שנושא על דגלו את אהבת התורה בדרך זו, המשאירה רושם עמוק על כלל התלמידים, על חשיבות לימוד התורה ואהבת התורה במשך כל שנת הלימודים.

שוב אני פונה לכל ראשי הישיבות והאולפנות ולמנהלי בתי-הספר לכתוב אלינו (לכתובת "שמעתין") על פעילויות וניסויים הנעשים במוסדותיהם כדי לאהב תורה על תלמידינו ואנו נפרסמם בע"ה בלי"נ באחד מגליונות "שמעתין" שיצאו לאור בס"ד במרוצת שנה"ל הקרובה.